

5. Виготский Л.С. Овладение собственным поведением // Собр.соч.: В 6 т. Т.3. – М. 1983.
6. Захарова А.В., Боцманова М.Е. Как формировать самооценку школьника // Начальная школа. – 1992. – №3. – С. 58-65.
7. Захарова А.В. Психология формирования самооценки. – Минск, 1993. – 137 с.
8. Кон И.С. В поисках себя: личность и самоосознание. – М., Политиздат, 1984. – 335 с.
9. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. – М.: Академия, 1977. – 340 с.
10. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Рад.школа, 1989. – 194 с.
11. Маслов А. Самоактуалізація // Психологія личности: Тесты. – М., 1982. – С.108-117.
12. Психическое развитие младших школьников /Под. ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1990. – 322 с.
13. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. – М.: Междн.психолог. академия, 1997. – 288 с.
14. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Академия, 1994. – 158 с.
15. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Наука, 1976. – 416 с.
16. Савчин М.В. Духовний потенціал людини. – Івано-Франківськ, вид-во Прикарпатського університету “Плай”, 2001. – С.37-59.
17. Савчин М.В. Психологічний аналіз проблеми моральної свідомості і психологія професійної освіти. – 2005. – №4. – С.115-131.
18. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки: Монографія. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 280 с.
19. Титаренко Т.М. Вчинок самопізнання // Основи психології / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – К., 1995. – С.573-587.
20. Узбекова Г.К. Некоторые особенности формирования ответственности у детей старшего дошкольного возраста / Вопросы самоопределения личности и ее активности: Межвузовский сборник научных трудов. – Уфа: Башкирский пединститут, 1985. – 109 с.
21. Цукерман Г.А., Елизарова Н.В. О детской самостоятельности // Вопросы психологии. – 1990. – №6. – С.37-44.
22. Чамата П.Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. – К., 1965. – 48 с.

23. Чеснокова И.И. Проблема сознания в психологии. – М.: Наука, 1977. – 142 с.
24. Щур В.Г. Особенности взаимоотношений в детских группах при распределении обязанностей. Взаимоотношение детей в совместной деятельности и проблемы воспитания. – М., 1986.
25. Яблонська Т.М. Розвиток здатності до рефлексії в професійному становленні особистості вчителя початкових класів: Автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07/ Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України. – К., 2000. – 20 с.
26. Яценко Т.С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч.посібник. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.

In this article the psychological conditions of moral self-development as a major component of the moral consciousness of younger students. Established level of moral self younger pupils. Empirical study of their performance trajectory of moral development.

Key words: moral self, moral behavior, moral action, moral character, moral norms and moral values.

Отримано: 10.02.2010

УДК 159.9 – 053. 6

А.Р.Зимянський

Несформованість моральної саморегуляції як детермінанта виникнення девіантної поведінки підлітків

Аналізується несформованість моральної саморегуляції як детермінанта виникнення девіантної поведінки підлітків.

Ключові слова: моральна саморегуляція, девіантна поведінка, підліток, моральна самосвідомість, моральна саморефлексія.

Анализируется несформированность нравственной саморегуляции как детерминанта возникновения девиантного поведения подростков.

Ключевые слова: нравственная саморегуляция, девиантное поведение, подросток, нравственное самосознание, нравственная саморефлексия.

За даними психологічних, педагогічних, соціологічних, юридичних досліджень в умовах соціально економічної кризи в Україні у значній частині підлітків на даному етапі розвитку країни спостерігаються життєва безпорадність, соціальний песимізм, світоглядна індиферентність, пасивність, відчуженість від дорослих, зневіра та холодна байдужість до всього. На тлі девальвації загальнолюдських, зокрема моральних, цінностей у суспільстві посилюються поведінкові девіації неповнолітніх, а саме: втеча з дому, алкоголізація, наркоманія, насильництво, суїцидна та агресивна поведінка, злочинність тощо. Одним з актуальних завдань психолого-педагогічної науки на даному етапі її розвитку є теоретична розробка та апробація ефективної системи морального становлення особистості, виявлення умов і чинників оптимізації процесу морального розвитку підростаючого покоління.

Проблемою відхилень у поведінці підлітків, різними аспектами девіантної поведінки особистості займалися численні дослідники в різних галузях науки: дефектології (Л.Виготський, Л.Занков, М.Певзнер та ін.); психіатрії (М.Буянов, В.Гіндікін, В.Лебединський та ін.); права (Г.Давидов, В.Кудрявцев, Г.Міньковський, Б.Сидоров та ін.); психології та педагогіки (Б.Алмазов, Л.Грищенко, В.Гульдман, Д.Колесов, І.Кон, А.Макаренко, І.Павлов, А.Реан, С.Стаменов, В.Степанов, В.Сухомлинський, Д.Фельдштейн, В.Хомік, W.Becker, M.Evans, K.O'Leary, C.McCaghy, M.Ratter та ін.).

Дана проблема різноаспектно відображена й у численних працях українських дослідників: психологів, педагогів, медиків, юристів (І.Козубовська, Т.Колесіна, Н.Максимова, О.Матвійчук, Г.Міньковський, В.Оржеховська, Р.Павелків, Е.Погребняк, А.Селецький, С.Тарарухін, О.Тарновська, В.Татенко, Т.Титаренко, Т.Титова та ін.).

Визначенню суті понять норми та девіантної поведінки, специфіки видів та детермінант поведінкових відхилень присвячені роботи М.Алемаскіна, Б.Братуся, Г.Бреслава, Я.Гілінського, В.Гульдана, А.Долгової, В.Знакова, І.Кона, Н.Максимової, І.Павлова, А.Реана, С.Розума, А.Селецького, С.Тарарухіна та ін. Особлива увага в наукових дослідженнях приділяється проблемі попередження та корекції відхилень у поведінці (Б.Алмазов, О.Бовть, Л.Грищенко, В.Ілійчук, Д.Колесов, Л.Орбан-Лембрик, Г.Пономаренко, М.Садовський, П.Сидоров, В.Хомік та ін.).

Результати психолого-педагогічних, правових, медичних досліджень та державна статистика видів девіантної поведінки підлітків переконує в необхідності попередження асоціальної поведінки неповнолітніх. Відповідно до цього Державною націо-

нальною програмою "Освіта" (Україна ХХІ століття) одним із пріоритетних напрямків реформування освіти визнано забезпечення в кожному освітньому закладі відповідних умов для навчання, виховання і розвитку фізично та психічно здорової особистості.

Конвенцією про права дитини (1991) передбачено, що держави-учасниці вживають усіх необхідних засобів, включаючи законодавчі, адміністративні і соціальні, а також заходи в галузі освіти, з тим, щоб захистити дітей від залучення до наркотичних засобів і психотропних речовин, сексуальної експлуатації [6]. У 1998р. Президія АПН України затвердила концепцію превентивного виховання дітей та молоді. Питання превентивності вже давно є пріоритетним у системі психолого-педагогічних, правових, медичних досліджень різних країн світу в рамках ЮНЕСКО.

Виходячи з цього, значна частина вчених зосереджує свою увагу на питаннях профілактики девіантної поведінки підлітків (М.Гінзбург, Г.Грибанова, І.Козубовська, Т.Колесіна, К.Лебединська, Н.Максимова, В.Оржеховська, Л.Осьмак, І.Павлов, Ф.Патакі, О.Пилипенко, Е.Погребняк, М.Райська та ін.).

Одним із засобів попередження відхилень у поведінці підлітків вважається засвоєння ними знань про прийняті у суспільстві моральні норми, формування позитивних моральних якостей та звичок (М.Бобньова, Б.Братусь, І.Карпець, В.Коновалова, В.Кудрявцев, П.Сидоров, В.Татенко, Т.Титаренко та ін.). Однак, на нашу думку, недостатньо аналізується зв'язок рівня розвитку моральної самосвідомості, зокрема, моральної саморегуляції поведінки підлітків з одного боку, та проявів їх аморальних дій та вчинків з другого. У зв'язку з цим вчені (О.Матвійчук, Н.Хамська, В.Четвертак, Дж.Кларк, С.Саймон та ін.) підкреслюють необхідність використання в процесі морального становлення особистості підлітків не лише традиційних, а й нетрадиційних, інноваційних методів та форм освітнього впливу.

Аналіз стану теоретичної та експериментальної розробки проблеми дозволив встановити відсутність однозначного, чіткого визначення поведінкової норми та її девіації. У зарубіжній психології поширеним є підхід, який розглядає норму як відсутність певних виражених патологічних симптомів. Зрозуміло, що даний підхід окреслює лише межі, в яких слід аналізувати специфіку норми, однак, саму її не визначає. Найпоширенішим для більшості психологів є усвідомлення норми як чогось середнього, найбільш пристосованого до соціального оточення. Це так званий статистично-адаптаційний підхід, який підкреслює, що ознаками нормальної особистості виступають як відсутність патологічних симптомів, так

і особливих особистісних характеристик. Не вирішує проблеми і культурно-релятивістський підхід, в межах якого норма співвідноситься із відповідністю поведінки людини стандартам і правилам культури. Фактично йдеться про соціальні норми, а не власне моральні норми.

У зв'язку з недостатністю та непродуктивністю зазначених підходів у теоретичному та практичному планах спостерігається поява описових критеріїв у поясненні понять “норма” і “девіантність”. Однак даний підхід характеризується як позитивними здобутками (визначення позитивних ознак морально розвинутої особистості), так і певними обмеженнями (більшість описів не можуть бути асимільовані науковою психологією, здійснюється опис уже сформованої особистості без аналізу процесу, внутрішніх закономірностей, рушійних сил виникнення та формування її властивостей). Ні один із названих підходів не вирішує проблеми визначення норми, однак, її розробка є надзвичайно актуальною і потребує до себе значної уваги вчених на даному етапі розвитку психолого-педагогічної науки.

Спираючись на дослідження В.Балцевича, Б.Братуся, Г.Бреслава, Я.Гілінського, Л.Запорожця, В.Захарчука, А.Петровського, С.Розума, М.Ярошевського та інших науковців, ми визначаємо девіантну поведінку як вчинок, дії людини, які не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим соціальним нормам даного суспільства, серед яких особлива роль належить саме моральним нормам.

У зарубіжній психології дискутується проблема причин, які зумовлюють відхилення у поведінці. Дві крайні точки зору представлені, з одного боку, натурально-біологічним, з іншого – абстрактно-соціологічним редукціонізмом. У своєму дослідженні ми дотримуємося точки зору тих вчених (Б.Ананьєв, Л.Виготський, В.Кудрявцев, Н.Макшанцева, А.Селецький, С.Тарарухін та ін.), які, визнаючи значення біологічних факторів, вирішальну роль у процесі формування особистості дитини надають сім'ї, соціальному оточенню, умовам життя і виховання. Ґрунтуючись на положенні про поєднання духовних, моральних, соціальних і біологічних чинників у процесі детермінації відхилень у поведінці підлітків, ми здійснили спробу розглянути їх причини на трьох основних рівнях: суспільство – мала (неформальна) група – особистість.

Аналіз теоретичних та експериментальних досліджень (Г.Валіцкас, П.Вівчар, В.Войтко, Ю.Гіппенрейтер, В.Єрмаков, Я.Коломинський, М.Неймарк, Г.Пономаренко, А.Реан, А.Селецький, С.Тарарухін та ін.) виявив, що однією із суттєвих детермінант

поведінкової девіації підлітків є порушення їх моральної саморегуляції поведінки та відповідних психологічних механізмів її забезпечення. Дане явище характеризується такими проявами: недостатня обізнаність щодо моральних норм суспільства; зневажливе ставлення до вимог моралі та права; відсутність позитивних моральних ідеалів; сприйнятливості до аморальних явищ або оточення; неадекватна оцінка власних моральних якостей та якостей оточуючих людей; не засвоєність правових норм; не сформованість моральних переконань; деформація моральної мотивації; схематизм образу-Я та його неадекватна модальність; втрачений або занижений позитивний образ свого “Я”; низька моральна самооцінка; недостатня самоповага; порушення довільності поведінки; інфантильна незріла поведінка та ін.

Як показує наше дослідження, деформація моральної саморегуляції поведінки, зокрема, недостатній рівень сформованості її психологічних механізмів призводить до детермінації виникнення девіантної поведінки підлітків. Тому в процесі дослідження ми зосередили свою увагу на особливостях, процесі формування ефективної моральної саморегуляції поведінки як однієї з передумов профілактики поведінкових відхилень.

Оволодіння особистістю моральними якостями знаменує процес її становлення як суб'єкта саморегуляції поведінки, який буде здатний приймати довільні рішення, самостійно встановлювати пріоритетність соціальних, моральних і духовних цінностей, ставити цілі, які адекватні власним можливостям, опановувати засоби їх досягнення, обирати толерантні по відношенню до інших шляхи самоствердження.

Особливо складною саморегуляція поведінки виявляється у період дорослішання. Саме підлітки вирізняються неадекватними психогенними реакціями, дезадаптивними вчинками, нескоординованими формами поведінки, що визначає необхідність вивчення феномена саморегулювання в перехідному віці. Одночасно у них спостерігається становлення ціннісних орієнтацій, естетичних смаків та моральних переконань, на основі яких вони починають регулювати свою поведінку. Крім того, особистість у період підлітковості є сензитивною щодо розвитку в неї психологічних механізмів саморегуляції поведінки.

Проблема психологічних механізмів саморегуляції поведінки особистості досліджувалася і постійно актуалізується вченими різних галузей психологічної науки. Питання активності людини як суб'єкта власної діяльності та поведінки знаходять висвітлення у працях Г.С.Костюка, І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, Л.В.До-

линської, В.К.Каліна, В.К.Котирло, С.Д.Максименка, М.В.Савчина, О.Я.Чебикіна.

Значну цінність у дослідженні проблем регуляції й саморегуляції поведінки мають праці зарубіжних вчених (Д.Аткінсон, Д.Роттер, Х.Хекхаузен, Г.Шерінгтон), предметом вивчення яких були мотиваційні установки: життєві цілі, локус контролю, прагнення до успіху, когнітивний дисонанс.

При цьому можна виділити цілий ряд робіт, присвячених вивченню особливостей саморегуляції поведінки зростаючої особистості (Л.І.Божович, І.В.Дубровіна, Б.Г.Круглов, Л.П.Осьмак, Г.О.Цукерман, Д.Й.Фельдштейн та ін.). Докладніше даний аспект вивчався у старшому дошкільному (В.К.Котирло) та юнацькому віці (О.Г.Ксенофонтowa, Ю.А.Миславський).

Проблемі саморегуляції поведінки у перехідному віці присвячені роботи М.Й.Боришевського, в яких доводиться, що раціональне управління психологічними механізмами саморегуляції поведінки підлітків визначає їх особистісний розвиток [2].

У той же час, незважаючи на численність досліджень з проблематики регуляції поведінки, психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків не були предметом спеціального дослідження. Наш психологічний аналіз досліджуваної проблеми дозволив визначити саморегуляцію поведінки як систему цілеспрямованих дій, які проявляються у прийнятті довільних рішень, доборі, оцінці засобів реалізації задуманого, самоаналізі вчинків, визначенні позицій щодо подій, ситуацій та ціннісному ставленні індивіда до самого себе. При цьому найвищим показником розвитку даного феномена вважається процес оволодіння навичками й звичками моральної поведінки. Внутрішню (психологічну) сутність саморегуляції поведінки особистості становить сукупність психологічних механізмів, які визначаються як динамічна сторона взаємодій індивіда і є структурними компонентами загальної саморегуляції поведінки особистості. Вони спрямовують рух психічної активності індивіда до узгодження результатів взаємодій зі світом і самим собою. Визначені здобутки вчених слугували засадами для дослідження психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків.

Саморегуляція поведінки визначається як єдність соціальних та психологічних (рефлексивних, мотиваційних, вольових) проявів свідомості й самосвідомості індивіда. Дане психологічне утворення уособлює сукупність установок, дій, вчинків, завдяки яким особистість реалізує власну поведінку, добираючи адекватні та морально виважені засоби її втілення в оточуючому світі [7].

Психологічні механізми саморегуляції закріплюються в психологічній організації особистості як функціональні способи її перетворень, у результаті яких з'являються різні психологічні новоутворення, підвищується або знижується рівень особистісної системи, змінюється режим її функціонування.

Ідея регуляції поведінки як особливого самостійного процесу була пріоритетною в роботах зарубіжних психологів (Л.Веккер, Д.Макклелланд, Р.Мей та ін.). Причини дій, вчинків і поведінки пов'язувалися цими вченими з чуттєвими збудженнями, думками й моральними почуттями особистості. У такому разі вона здатна до самоорганізації й саморегуляції поведінки. Для пояснення регуляції поведінки було також введено ряд нових понять: життєві цілі, рівень домагань, локус контролю, мотивація досягнення (К.Левін, Д.Роттер, Х.Хекхаузен).

Дослідження регуляції поведінки сприяли виникненню в межах цієї проблеми аспекту саморегуляції. При цьому предметом дослідження стали різні види саморегуляції поведінки особистості (сенсомоторна, емоційна, вольова, мотиваційна, моральна, особистісна, ціннісна).

М.Й.Боришевський вважає, що психологічні механізми є теоретичною категорією і можуть бути презентовані як стан оптимальних взаємодій та взаємовідносин між актуальними елементами психологічної системи, що забезпечують її функціонування, становлення, розвиток. На думку вченого, характеристика психологічних механізмів може базуватись передусім на аналізі особливостей структурних компонентів цієї системи. Високої значущості вчений надає психологічним механізмам саморегуляції поведінки зростаючої особистості, які знаходяться у безпосередньому взаємозв'язку із самосвідомістю й виступають як характеристика "образу Я". До механізмів саморегуляції поведінки зростаючої особистості психолог відносить такі: самооцінку, домагання, соціальні очікування, оцінні ставлення до оточуючих, наміри, рефлексію. Провідними психологічними механізмами процесу саморегуляції поведінки у підлітковому віці є: рівень домагань, ціннісні орієнтації, локус контролю, мотивація схвалення, потреби у досягненні успіху, визнанні та самоствердженні. Динаміка розвитку цих особистісних компонентів призводить до зміни показників саморегуляції поведінки особистості підлітка [3].

У психологічних дослідженнях підкреслюється, що розвиток психологічних механізмів саморегуляції поведінки починає протікати інтенсивніше саме у підлітковому віці. Лише саморегуляція відкриває можливість підлітку критичної оцінки й контролю

власної поведінки, довільної особистісної спрямованості й перебудови дій та вчинків, підтримує прагнення в дотриманні цінностей і особистісно значущих норм та правил міжлюдських взаємин. Генезис психологічних механізмів саморегуляції поведінки особистості розглядається в тісному взаємозв'язку з аналізом мотиваційних складових: смислових переживань (емоцій), провідних потреб (цінностей), установок (аттюдів), що в комплексі характеризують систему суб'єктивно значущого для особистості ставлення до різних явищ суспільного життя, інших людей, самої себе.

Змістовне вивчення психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків показало, що кожен психологічний механізм має автономний рівень розвитку, і в той же час дане особистісне утворення лише в цілісності виступає регулятором поведінки підлітка.

Провідним механізмом у структурі саморегуляції поведінки підлітків виступив компонент “потреба у самоствердженні”, який засвідчує центрацію власного Я підлітка в процесі самоусвідомлення. До того ж потреба у самоствердженні дає можливість особистості даного віку впевнитися у своїх домаганнях, інтерналізації контролю (самоконтролю), цінностей (самоцінностей) та перевірити їх значущість і надійність через узгодженість з референтними особами (дорослими, друзями). Створення умов для морального самоствердження підлітка сприяє актуалізації саморегуляції поведінки.

Підвищення рівня організованості (системності) психологічних механізмів саморегуляції особистості підлітка зумовлюється ще одним провідним психологічним новоутворенням даного віку – самосвідомістю, функціональне перетворення якої здійснюється способами самосприйняття, рефлексії, самовизначення, самопізнання.

Моральна саморегуляція поведінки – це здатність особистості добровільно, за внутрішніми спонуканнями керувати власними діями та вчинками відповідно з прийнятими моральними нормами. Єдність раціонального, чуттєвого і вольового компонентів складає структуру моральної саморегуляції поведінки і є однією з важливих умов виховання особистості підлітка в душі моралі, оскільки лише в даному випадку високі моральні принципи можуть перетворитися в глибокі переконання і позитивні стійкі звички індивіда [4].

Теоретичний аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми дозволив зробити висновок, що для ефективної регуляції поведінки особистості необхідна цілісність та повнота раціонального, чуттєвого та вольового компонентів моральної саморегуляції поведінки. Провідні психологічні механізми моральної саморегуляції поведінки представлені різними структурними компонентами самосвідомості,

які у своїй інтегрованій формі виступають як “образ-Я”, так і утвореннями, які виконують роль посередників між “Я” і “не-Я” (оціночні ставлення до інших людей) [1].

Наше емпіричне дослідження проблеми становлення моральної саморегуляції поведінки підлітків дає підстави стверджувати, що спостерігається недостатня сформованість у сучасних підлітків їхньої моральної саморегуляції поведінки та її психологічних механізмів. Це зумовлене як віковими особливостями підлітків, так і специфікою суспільства на теперішньому етапі його розвитку. У цих підлітків поширені різноманітні форми відхилень у поведінці.

Недостатній рівень моральної саморегуляції поведінки підлітків зумовлюється як незавершеністю становлення особистості в цей період, особливостями їх ставлення до соціального оточення, кризою підліткового віку, що загострюється до кінця періоду і спонукає до переоцінки моральних цінностей і норм, що пропонує суспільство, так і недостатністю профілактично-корекційної дії зовнішніх факторів (сім'я, школа).

Психологічні механізми саморегуляції поведінки особистості підлітка є структурним утворенням самосвідомості, що інтегрує у собі здатність визначати ціннісні орієнтації, здібність досягати мети адекватно внутрішнім потенціалам, можливість самоконтролю, прагнення до успіху (самореалізації), потребу просоціального самоствердження та визнання.

Специфіка психологічних механізмів саморегуляції поведінки зростаючої особистості полягає в тому, що кожний психологічний механізм має автономний рівень розвитку і в той же час дане особистісне утворення лише в цілісності виступає регулятором поведінки підлітка.

Відповідно до критеріїв сформованості психологічних механізмів саморегуляції поведінки підлітків було виділено високий, середній та низький їх рівні сформованості. Показники високого рівня розвитку саморегуляції поведінки підлітків визначають їх прагнення до осмислення ціннісних орієнтацій, самоствердження себе серед інших, визнання у референтному оточенні. Процес переосмислення різних критичних ситуацій, внутрішньоособистісних конфліктів “відкриває” їм нові якості в самих собі. Такий рівень сформованості саморегуляції поведінки врівноважує емоційно-екзальтовану потребу до самоствердження. У підлітків з'являється усвідомлення важливості ствердження себе не тільки перед іншими (однолітками, батьками, вчителями), але й перед самим собою. Саме таке самоствердження приносить впевненість у собі, позбавляє комплексів, активізує розвиток самосвідомості підлітка.

Показники низького рівня засвідчують, що накреслені підлітком цілі не досягаються, завдання виконуються лише на основі постійного зовнішнього контролю. У підлітків спостерігається неадекватний рівень домагань, домінування мотиву уникнення невдач над мотивом досягнення успіху. Їм притаманна малоусвідомлена система ціннісних орієнтацій, ситуативне самоствердження й визнання серед однолітків і дорослих. Дана категорія складає третину підлітків, що вимагає проведення спеціальної профілактично-корекційної роботи з ними [5].

Наявні прояви різних аспектів морального становлення підлітків (знання моральних якостей, їх прийняття та прагнення до самоудосконалення) свідчать про їх вікову специфіку на різних етапах підліткового віку. Для п'ятикласників характерний прояв вищевказаних аспектів на когнітивному рівні (їх основою є знання про моральну поведінку, моральні якості як перспектива майбутнього вибору, майбутнього привласнення моральних якостей); а учні сьомого класу характеризуються бурхливим протестом і запереченням будь-яких форм моральних вимог, а натомість висувують власне бачення моральних цінностей, норм та якостей, виробляють нові якості відповідно до вимог, які висувуються соціумом. У дев'ятому класі кількісні значення показників моральної саморегуляції поведінки ідентичні показникам у п'ятому класі, проте вони характеризуються суттєвими, якісними змінами, що полягають у переході до особистісного прийняття кола знань та сформованих моральних якостей, що реально діють [1].

Наше дослідження показало, що становлення механізмів саморегуляції поведінки підлітків ґрунтується на розвитку самоприйняття, рефлексії, самовизначення, самопізнання. Основними шляхами корекційної роботи з підлітками є: переорієнтація з досягнення результату на спосіб виконання завдання, актуалізація потреби досягнення успіху, усвідомлення пріоритету просоціальних цінностей у життєвому просторі, проектування рефлексивних очікувань референтних осіб, активізація інтернального локусу контролю тощо. У колективній та індивідуальній роботі з підлітками використовують способи розвитку механізмів саморегуляції поведінки (пояснювальної психотерапії, позитивного і негативного підкріплення, моделювання ситуацій, зворотнього зв'язку, прихованого психологічного тренінгу), які підвищують ефективність виховної роботи педагогів з учнями підліткового віку.

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства значна частина підлітків характеризується недостатнім рівнем сформованості моральної саморегуляції поведінки, що зумовлюється як їх віковими

особливостями, кризою підліткового віку, так і внаслідок послаблення моральних принципів суспільства, морального виховання дітей у сім'ї і школі та профілактично-корекційної роботи інститутів освіти й виховання. Це зумовлює девіантну поведінку значної частини підлітків (пропуски уроків, втеча з дому та бродяжництво, захоплення азартними іграми, звичка до лихослів'я, статеві девіації, паління, алкоголізація та наркоманія, суїцидна, агресивна та злочинна поведінка). Однією з вирішальних детермінант відхилень поведінки підлітків є порушення у формуванні їхньої моральної саморегуляції поведінки.

Нове вирішення проблеми саморегуляції поведінки підлітків полягає у поглибленні сутності поняття "психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків", уточненні провідних психологічних механізмів досліджуваного особистісного утворення, виявленні специфіки, динаміки, взаємозв'язків між провідними механізмами, застосуванні психолого-педагогічних методів (вправлення, корекція), що впливають на процес становлення саморегуляції поведінки підлітків. Важливою парадигмою повинен стати аспект самоцінності Я особистості, який виступає генетичним ядром моральної саморегуляції періоду підлітковості.

Список використаних джерел

1. Апетик Н.М. Особливості становлення моральної саморегуляції поведінки у дітей підліткового віку // Вісник Харківського університету. Серія "Психологія". №472. – Харків, 2000. – С.9-12.
2. Боришевський М.И. Развитие морального саморегулювання поведінки учнів // Психологія: Зб. наук. пр. – К.: Рад. школа, 1985. – С. 3-11.
3. Боришевский М.И. Развитие саморегуляции поведения школьников: Дис....докт. психол. наук: 19.00.07. – К., 1992. – 77 с.
4. Зимянський А.Р. Моральна рефлексія та моральна саморегуляція як психологічні механізми розвитку моральної самосвідомості особистості підлітка // Наукові записки. Серія "Психологія і педагогіка". – Острог: Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2008. – Вип. 10. – С. 116-120.
5. Кириченко Т.В. Вивчення механізмів саморегуляції поведінки підлітків // Психологія: Зб. наукових праць. – Вип. 3 (6). (НПУ імені М.П.Драгоманова). – Київ, 1999. – С.142-147.

6. Конвенція про права дитини (Конвенція ратифікована Постановою ВР N 789–12 від 27.02.91).
7. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки: Монографія. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 280 с.

The unformed moral self-regulation is analyzed as the determinant of origin of deviation conduct of teenagers.

Keywords: moral self-regulation, deviation conduct, teenager, moral consciousness moral self-reflection.

Отримано: 14.03.2010

удк 159.923.5

А.О.Іванченко

Атракція як синергізуючий фактор у міжособистісних взаємовідносинах та її психо-біоенергетичне значення

Статтю присвячено вивченню позитивного впливу атракції як циркулюючого благодатного психо-біоенергетичного потоку на встановлення креативних міжособистісних взаємин. Установлено, що включення атракції обумовлюють наявні у людини задатки духовного розвитку та його тенденція до саморосту. Виявлена прямопропорційна залежність розвитку креативності від інтенсивності атрактивних міжособистісних проявів.

Ключові слова: атракція, біоенергія, духовний розвиток, креативність.

Статья посвящена изучению позитивного влияния аттракции как циркулирующего благодатного психо-биоэнергетического потока на установление креативных межличностных взаимоотношений. Установлено, что включение аттракции обуславливают имеющиеся у человека задатки духовного развития и его тенденция к саморосту. Выявлена прямопропорциональная зависимость развития креативности от интенсивности аттрактивных межличностных проявлений.

Ключевые слова: аттракция, биоэнергия, духовное развитие, креативность.

Постановка проблеми. Питання оптимізації міжособистісних відносин, продовжуючи бути все також актуальним, ще більше залучає зараз науковий інтерес дослідників. Така наполеглива тенденція обумовлена тим, що сучасне суспільство, до речі не тільки українське, являє собою в глобальному масштабі суспільство з девальвованими цінностями та чиновницьким свавіллям. Інтелект і духовність перебувають у наш час у стані дихотомії, ставши поняттями нерівнозначними, оскільки розвинені технології аж ніяк не означають зрілу мудрість. Адже найчастіше пріоритет одержує той продукт, що має комерційну, ринкову вартість і може фінансово окупитися. Але ситуація, що створилася, на наш погляд, не являє собою гранично кризову і тупикову. Адже в науковому світі усе голосніше звучать голоси тих, хто ратує за подолання повсюдної життєвої комерціалізації, що знищує духовність і трансформує моральні концепти, а разом із цим блокує розкриття креативного начала в людині. Світлоносими є й розвиваючі програми в сфері навчання (нехай нечисленні, але вони є), і деякі телевізійні програми, де молодь (і більш зрілі люди) можуть проявити себе творчо замість того, щоб загрузнути у сучасних пороках (наркотики, пияцтво та ін.).

Соціальні відносини в групі будуються на міжособистісному сприйнятті людини людиною, але дають із кожним роком усе більш істотний крен у бік їх неконструктивного, навіть дестабілізуючого характеру. До факторів, що впливають на виникнення перенапруги індивіда, належать не тільки об'єктивні (умови роботи, зміст виконуваної діяльності, обсяг роботи і т.д.), але й суб'єктивно-особистісні, серед яких ключовими виступають взаємини з начальством. Фактор міжособистісної взаємодії в плані рольового розподілу може проявлятися в трьох випадках ієрархічних внутрішньогрупових контактів, а саме: а) взаємини з керівником (директором, зав.кафедрою, викладачем і т.д.); б) взаємодія керівника з підлеглими; в) спілкування між колегами.

Варто підкреслити, що лише характер першого типу взаємин прямо відповідає за наявність або відсутність морально-психологічного пресингу, при якому може істотно змінитися психологічний та соматичний стан здоров'я людини. Саме ці взаємини направляють вектор розвитку мікроклімату в колективі у бік синергізма або деструктивізма. При цьому підлеглий у силу свого ієрархічного статусу практично не в змозі ігнорувати ситуації конфліктних взаємин з начальником і просто змушений співіснувати з його претензіями, причіпками або навіть гоніннями, причому найчастіше безпідставними та впливаючими суцільно із заздрості або егоїзму. Відносини, що створюються між ними, мають деструктивний